

Олексій БОСЕНКО

завідувач відділу ППСМ,

канд. філос. наук, старш. наук. співроб.

ФІЛОСОФІЯ АРХІТЕКТУРИ

Робоча програма спецкурсу для студентів архітектурного факультету

Можна так довго і нудно запевняти усіх, що без філософії архітектури філософії та архітектурі настане такий гаплик, що й сам повіриш. Наводити безліч аргументів щодо актуальності цього ненормативного курсу (який деякі читають навіть з ненормативною лексикою, вважаючи, що сучасна архітектура і філософія вже остаточно перетворилися на проституцію, дешево запроднуючись і не торгуючись), що усілякий поважуючий себе навчальний заклад світового рівня, який формує сучасних архітекторів, вважає за потрібне читати такий курс у повному обсязі, і не 34 години, а всі 150; і, нарешті, — що сучасна архітектура потребує самосвідомості та деякої філософської апології, яка б запевнила кожного, що архітектура взагалі існує як все ще мистецтво. Але проблема видається набагато складнішою, і торкається не лише філософії й архітектури, але буття об'єктивного Духу взагалі. В умовах прагматичного меркантильного зубожіння, — навіть не існування, — питання ставиться прямо: чи може бути мистецтво у просторі, з якого вилучено фантазію, а уяву ампутовано як непотріб? А якщо може, то в який саме спосіб?

Було б наївним (наявними є втрати почуття історії та єдності трансцендентальної апперцепції) вважати, що спецкурсами можна загатити ту безодню, ту прірву, що утворилася в сучасності, котра знайшла собі виправдання, та водночас — забавку, все списуючи на контемпоральнішність. Ніякими філософіями творчості, теоріями, добрими побажаннями і деклараціями-рапортами про звершення не замінити творчості, яка у теорії не тямить, втілюючись самим процесом втілення у наявність, яка і є її *ontia* — суще. Ніяким «тістом філософем» (П. Флоренський) не замазати тріщини-протиріччя самого буття, як (вочевидь, недостатньо) писали Гайдеггер, Х'юм та інші, щоби увійти в аннали європейської філософської спільноти. Хоча сучасна філософія є здебільшого імітацією, симулякром мислення, у кордонах необхідного і достатнього, вона нічого ліпшого не знає

від здорового глузду; архітектура ж, у свою чергу, домагається визнання, обслуговуючи ринок, виходячи на ту саму панель, яку сама спроектувала; і все це жодним чином не каламутить їх сутність. Приниження, які вони зазнали у суспільстві споживання, їх навмисна, удавана провінційність (бо вони окуповані споживачами із середнім смаком чи взагалі без нього) — все це може поставити хрест на мистецтві і філософії взагалі, але не в силах змінити сутність.

Тому мета спецкурсу «Філософії творчості» — не екскурсії тенетами Інтернету, в якому казна-що написано, і який узагалі є сміттєзвалищем, а насамперед — руйнування стереотипів щодо філософії й архітектури як мистецтва. Що треба ще довести. Не з метою реанімації та подальшої реабілітації архітектури за допомогою філософії, а тільки в якості естетичного жесту-нагадування про те, що криза, в якій перебуває мистецтво, та кома, в якому перебувають час і простір, що більше не народжуються, а тільки розбещуються і розщеплюються, перетворюючись на гній, — це здебільшого кризи архітекторів, філософів й усіх тих, хто займається наукою та мистецтвом, але не криза філософії чи архітектури. Починати слід із себе, занурившись у власний світ й поставивши питання: «Чи можна бути вільним у світі, де для творчості і свободи не існує ані умов, ані підстав?». Через те ніякої особливої специфічної «філософії» архітектури, музики, мистецтва взагалі не існує. З тим самим успіхом можна перейматися «філософією перукарства». І тут стільки ж спільного з філософією та архітектурою, як між салоном краси і проблемою абсолютної краси. Це все пропедевтичні студії, які, по суті, є різними відтінками одного і того ж самого, — єдиного тотального буття трансцендентальної естетики, яка, звісно, не може замінити собою рефлексії, самовизначення, самосвідомості та способу мислення (в нашому випадку — самої архітектури), але може бути «буттям-можливістю» для неї, тим простором, в якому остання (остання архітектура) може перевести дух і визначити ідеал випадкової свободи, перетвореної на волю. Це взагалі недоцільно, неможливо в умовах цинічних ринкових відносин, тому і самовизначається як суто естетична проблема свободи, що не знає причини, не має іншого підґрунтя, ніж вона сама, і взагалі «ні до чого», бо є спонтанність, автохтонність і причина сама собою, «енергея» у чистому сенсі, де знімається протиріччя між *natura naturans* і *natura naturata*. Це воля з усіма акциденціями.

Оскільки курс розрахований на студентів останнього курсу, які вже без кількох хвилин є дипломованими спеціалістами, вважається

за потрібне не торкатися загальновідомих теоретичних викладок, історичних студій, а приділити увагу лише проблемам на стадіях їх постановки й вирішення, які дійсно постають перед сучасною філософією та архітектурою, — без адаптації і нехтування рівнем загрози з боку майбутнього.

Філософія — це поетика буття, а отже, філософія архітектури не є виключенням; тому вважаємо за потрібне розглядати архітектуру як «застиглу музику», її самовизначення — як філософію дії, її ритміку — як поезію саморозгорнутої матерії, а її архітектоніку — як архітектоніку самого життя. Сучасну архітектуру можна розглядати і як живопис чи театральну дію. Те саме стосується й філософії, яка не лише розглядає види мистецтв в якості своїх атрибутів, але й має їх як такі, розгортаючись ними і надихаючись власною нескінченністю.

Лекції — 24 години.

1. Глибокий сум (рос.: уныние и тоска), зневіра сучасного мистецтва як виток натхнення. Історичні співвідношення філософії та архітектури. Спокуса та вина архітектури. Філософія як *asylum ignorantiae* (укриття незнання). — 2 години.

2. Проблема смерті мистецтва і шляхи подолання історичної перспективи. Стосунок мистецтва до кінцевої дійсності. Буття та Ніщо. Архітектура як становлення. Окупація простору. Архітектура як саморуйнівна сила. Повстання проти сили тяжіння. Формування почуття простору в часі. Втілення часу як протидія йому. Виховання погляду. Діяльність, залякла у наявному бутті. Архітектура як «хронотоп». — 2 години.

3. Архітектура і філософія у часі й просторі. Відтворення часу і простору. Проблема початку. Вічність та Нескінченність. — 2 години.

4. Істина і мистецтво взагалі, та в архітектурі насамперед. Істина і примарність, видимість в мистецтві та мистецтва. Мистецтво як маячня. Транскреації мистецтва. Абсурдність творчості. Поетика архітектури. — 2 години.

5. Догмати сучасного мистецтва. Мистецтво як консервативна сила. Абстрактність та конкретність. Самосвідомість істини та Краса мистецтва взагалі. Іронія как *ideatum* часу. «Веремя» як «архе» часу, що є невпинним образом вічності. — 2 години.

6. Проблема ідеального. Формування почуттів у просторі та часі. Предметність почуттів та подолання їх обмеженості. Поглинання кордонів мистецтва. — 2 години.

7. Протиріччя форми. Форма форм. Форма як процес. Абсолютна форма. Матерія і дух. Матерія і форма. Матеріальний рух і рухлива матеріальність. — 2 години.

8. Абсолютна нескінченна негативність. Абсолютна істина як кінцеве та субактивність. Абсолютне роздвоєння як сутність людини. Знахабність сучасної філософії та сервілізм архітектури. — 2 години.

9. Архітектура й натхнення. Архітектура як зовнішнє мистецтво. Ідея та ідеал. Ейдос архітектури. Просторова цілісність образу. Архітектура як процес. Домагання архітектури. — 2 години.

10. Проблема співвідношення часу та свободи. Свобода і необхідність. Свобода і доля. Свобода та її протиріччя з волею. Прагнення небуття. Архітектура як протидія простору часом. Миттєвість архітектури як одночасність. — 2 години.

11. Діалектика та метафізика взаємодії Абсолютної Краси та прекрасного. «Втрата середини». Бунт прекрасного проти міри. Антагонізм прекрасного як загальноособливого та Краси як всеосяжного. — 2 години.

12. Повернення філософії архітектури та архітектоніки філософії як природи, що втілює самоуяву простору безумовної свободи, яким розвивається дійсна людина. — 2 години.

Теми семінарів

1. Архітектура у полоні техніки. Чи може філософія повернути архітектурі зокрема та взагалі мистецтву втрачену молодість? І чи повинна вона це робити? — 2 години.

2. Еклектика, занепад та погань... Що далі? Розвідки подальшого розвитку мистецтва чи ритуальний похорон? — 2 години.

3. Архітектура як застигла музика. Синтез мистецтв? Синтез почуттів? — 2 години.

4. Колоквіум на тему: «Чому архітектура?» — 2 години.

5. Круглий стіл на тему: «Проблема людини в сучасній архітектурі». — 2 години.

Основна література

1. Шеллинг Ф. В. Й. Философия искусства. — М., 1966.
2. Шеллинг Ф. В. Й. Сочинения: В 2 т. — М., 1987–1989.
3. Кант И. Сочинения: В 6 т. — М., 1963–1966.
4. Гегель Г. В. Ф. Эстетика: В 4 т. — М., 1968–1971.
5. Габричевский А. Г. Теория и история архитектуры: Избранные сочинения. — К., 1993.

6. *Габричевский А. Г.* Морфология искусства. — М., 2002.
7. *Некрасов А. И.* Теория архитектуры. — М., 1995.
8. *Розенберг А. В.* Философия архитектуры: Общие основания проектирования архитектурных сооружений // Сучасні проблеми дослідження, реставрації та збереження культурної спадщини: Зб. наук. праць ІПСМ НАМ України. — К., 2010. — Вип. 7.
9. *Зедльмайр Х.* Утрата середины. — М., 2008.
10. *Зедльмайр Г.* Искусство и истина: Теория и метод истории искусства. — СПб., 1999.
11. *Адорно Т. В.* Эстетическая теория. — М., 2001.
12. *Мардер А. П.* Эстетика архитектуры: Теоретические проблемы архитектурного творчества. — М., 1988.
13. *Пучков А. А.* Поэтика античной архитектуры. — К., 2008.
14. *Пучков А. А.* Архитектуроведение и культурология: Избранные статьи. — К., 2005.
15. *Беньямин В.* Озарения. — М., 2000.
16. *Венґатін А.* Architectural Philosophy. — L.; New Brunswick, 2007.
17. *Ильенков Э. В.* Философия и культура. — М., 1991.
18. *Ильин Иг. Арк.* История искусства и эстетика: Избранные статьи. — М., 1984.
19. *Бодрийяр Ж.* Система вещей. — М., 2001.
20. *Бодрийяр Ж.* Общество потребления: Его мифы и структуры. — М., 2006.
21. *Бодрийяр Ж.* Символический обмен и смерть. — М., 2011.
22. *Юнгер Ф.* Совершенство техники. — М., 2005.
23. *Хайдеггер М.* Бытие и время. — М., 1997.
24. *Хайдеггер М.* Время и бытие. — М., 1996.
25. *Хайдеггер М.* Строить — Жить — Мыслить // *Возняк Т.* Тексты и переводы. — Х., 1998.
26. *Канарский А. С.* Диалектика эстетического процесса: Диалектика эстетического как теория чувственного познания. — К., 1979.
27. *Канарский А. С.* Диалектика эстетического процесса: Генезис чувственной культуры. — К., 1982.
28. *Рансьер Ж.* Разделяя чувственное. — СПб., 2007.
29. *Рикер П.* Память, история, забвение. — М., 2004.
30. *Жижек С.* Устройство разрыва: Параллаксное видение. — М., 2008.
31. *Блох Э.* Введение в тюрингенскую философию. — Екатеринбург, 1997.
32. *Вейдле В.* Умирание искусства. — М., 2001.
33. *Wigley M.* The Architecture of Deconstruction: Derrida's Haunt. — 1995.
34. *Панюфский Э.* Перспектива как «символическая форма». Готическая архитектура и схоластика. — СПб., 2004.

35. Панофский Э. Idea: К истории понятия в теориях искусства от античности до классицизма. — СПб., 2002.
36. Дженкс Ч. Язык архитектуры постмодернизма. — М., 1985.
37. Эко У. Отсутствующая структура. Введение в семиологию. — СПб., 1998.
38. Деррида Ж. Грамматология: Конец книги и начало письма // Интенциональность и текстуальность: Философская мысль Франции XX века. — Томск, 1998.
39. Флоренский П. А. Храмовое действо как синтез искусств // Флоренский П. А. У водоразделов мысли. — Париж, 1985. — Т. 1. — С. 41–57.
40. Флоренский П. Мнимости в геометрии. — М., 1991.
41. Салливен Л. Автобиография идеи // Мастера архитектуры об архитектуре. — М., 1972.
42. Раппопорт А. Г., Сомов Г. Ю. Форма в архитектуре: Проблемы теории и методологии. — М., 1991.
43. Ревзин Г. И. Очерки по философии архитектурной формы. — М., 2002.